

מבצע שפיפון

זכרונות מהעיר העתיקה בירושלים
במלחמת העצמאות

בת ציון ש.

ספריית בית אל

"לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה"

בין החומות

חלק א

המכתבים היו טמונים בארון. לא פעם חשב בן ציון שיכנס לחדר בחשאי, יוציא את הקופסא מהארון ויציץ במכתבים, אותם מכתבים אשר כתב הסב בהיותו בשבי הירדני, אך חזר בו מכך.

ככל שניסה בן ציון למשוך את סבא לספר לו מרצונו, הדבר לא צלח. כשהיה מנסה לשאול איזו שאלה על אותה תקופה היו עיניו מתנוצצות, אולם הוא עצמו היה דבק בשתיקתו.

*

יונים ריחפו מעל הכותל, בן ציון עמד אל מול האבנים, היונים השיקו כנפיים. הוא ניסה להצטנף תחתיהן... הן המשיכו להשיק כנפיים בהמיה. "בית... הן חפצות בבית. בן ציון התקרב אליהן ועמד מולן. לפתע זרמו המילים והפכו לתפילות ולאחריהן באו הדמעות.

הוא המשיך להביט באבנים שהיו מונחות זו על גב זו ונשקו זו את זו. "מה מסתירות הן", שאל: "תפילות, הרבה תפילות, רחשי לב... ואף סיפורי חיים, הרבה סיפורי חיים".

בבת אחת התעורר בו איזשהו דחף של סקרנות והוא פנה אל הרחוב המתחבר אל הכותל מהעבר השני. קשת גדולה חצצה את הרחבה והובילה אותו פנימה אל תוך הרחוב. ערבי עם כד נחושת, שהיה מונח לו על שכמו, עבר לידו. אותו ערבי עצר לרגע, מילא כוס שתיה מתוך כד בעל פיה ארוכה ומעוגלת והגיש לאחד העוברים ושבים. לכד היו מחוברים פעמונים ובהליכתו היו הפעמונים מצלצלים ומודיעים על בואו. הערבי שהיה לבוש בשרוואל תורקי בעל מכנסיים רחבים, היה נראה כמו שייך לעולם אחר... עולם שהיה ואיננו. "דומה כי ההיסטוריה נעצרה כאן."

בן ציון המשיך ללכת ברחוב שהיה די צר לעומת הרחובות שהכיר עד כה.

מאחוריו צעדו שני ילדים יהודים שהיו נראים כמוהו.

אותם ילדים המשיכו ללכת ברחוב בחופשיות שכזו והוא הלך אחריהם.

פתע נעלמו השניים מעיניו והוא נשאר לבדו בתוך כל ההמולה הזו.

"כאן הוא שער הכותנה ומכאן ישנה כניסה להר הבית", שמע מדריך אחד מסביר לקבוצת מטיילים, "אהה..." בלע בן ציון את רוקו כשאך בקושי מתגבר הוא על סקרנותו ומנסה לקלוט עוד כמה פרטים מהמקום השפוף ההוא שהיה כה צפוף בחנויות של ערבים.

הוא התבונן אל הרחוב ואכן ראה בקצהו שער וכמה עצים שצומחים שם.

"כאן?... כאן השער אל 'הר בית ה'?" שאל.

משהו לא הסתדר לו.

"אם זהו השער אל המקום הכי קדוש לנו, אז למה יש כאן כל כך הרבה ערבים?"

הוא נבהל וכשהוא סב על עקביו החליט לברוח כל עוד נפשו בו.

ככל שעבר הזמן הדחף להבין הלך והתעצם. השאלות: "למה ואיך? לא הרפו ממנו. השתוקק להפגש עם עומק הענין, עד שיום אחד זה קרה וסבא החל לספר את ספורו: "היתה זו תקופה אחרת, תקופה בה מכוניות טרם נדחקו בפתאומיות שכזו..."

בבקר יום א' עגנה אוניה בנמל עכו. אל החוף ירד ר' אליעזר, יהודי צעיר, אחרי ירדה אישה צעירה ויפה ושמה רבקה סילא. בתלאותיהם עברו הם דרך אוסטריה כשהם נודדים עם כל חפציהם בעגלות, ילדיהם עמיהם ואף אימם הזקנה שישבה בכרכרה. מאוסטריה המשיכו לתורכיה ומשם אל העיר צור שבלבנון, שם עלו לאוניה שעשתה דרכה לארץ ישראל.

לאחר סערה בה נטרפו כל חפציהם, ירדו אל החוף מוכים ושרוטים, כשרק כותנתם לעורם, השנה היתה שנת תקצ"ה. מעכו עלו הם לצפת. בבואם לצפת נפרד ר' אליעזר מאשתו רבקה סילא במטרה לחפש להם מקום מגורים בירושלים משאת נפשם. לאחר חיפושים כה וכה, הצליח ר' אליעזר ברגמן למצוא מקום בירושלים וחזר להעלות את אשתו וחמשת ילדיהם מצפת לירושלים.

כאן בירושלים לא ציפה להם איש. הישוב היהודי היה ספרדי ברובו, קשה היה לה לרבקה סילא להקלט בין הנשים הספרדיות, קשה היה לו לאליעזר להרוויח את לחמו ובכל זאת במכתביה להוריה אשר באשכנז לא סיפרה רבקה סילה מתלאותיה דבר ולא הוציאה את דיבת הארץ רעה.

כעבור עשרים שנה, התדפקו ר' אליעזר ועמיתו ר' משה זקס על דלתות עשירים באשכנז במטרה לאסוף כסף למען הישוב היהודי בירושלים, להקים 'כולל' למען יוכלו אנשי ארץ הקודש יוצאי הולנד-דויטשלנד דאז, להגות בתורה ולגור כאן בירושלים הקדושה בהשקט ובבטחה, הלא הוא 'כולל הו"ד'. לארץ ישראל שבו השניים כשבידיהם צורות מלאים בכסף אותם תרמו יהודי גרמניה העשירים.

"המ... ובכן, מה אתה אומר?" שאל ר' משה זקס את ר' אליעזר, "מה נעשה בכסף שהבאנו עימנו?"

"אני חושב שטוב נעשה אם בכסף שאספנו נבנה בתי מחסה לאותם יהודים החפצים לגור בירושלים עיר הקודש ולהגות בתורה".

"מה אמרת?" התקרב ר' משה זקס אל חברו.

"אני מציע שנבנה בתי מחסה לאותם אנשים עם משפחותיהם, כך יוכלו הם לשבת ולעסוק בתורה ובסוף החודש נחלק להם סכום כסף אשר יספיק להם ולמחיתם".

"חלוקה?" קימט ר' אליעזר את מצחו, "מי יהיה אחראי על ה'חלוקה'?"

"נמנה את אחד מן האנשים להיות אחראי על החלוקה". "טוב" התלהב ר' אליעזר מן הרעיון. "ידידי! מחר בבקר אקרא לעובדיה הבנאי, הן שטח יש לנו כבר מזמן, שם בעיר העליונה ואני ארוץ אל הפקיד התורקי ואשלשל לכיסו כמה שלמונים על מנת לקבל את הרשיון הנחוצ, הרי ידוע הוא שמי

שבונה בלי רשיון מן הממשלה התורקית - אחת דתו להמית!" עייפים מן המסע המפרך, הלכו איש איש לביתו.

"בתי מחסה"... מלמל בן ציון, "המרפסת, חדרי הכתות, הילדים המקפצים במדרגות, כל אלו מוכרים הם לי מאז הייתי ילד קטן". "כן", המשיך הסב, "שם בפתח ישנו שער מאבן עליו חרוטה הכתובת 'בתי מחסה לעניים'. להלך חופשי בין הסמטאות, לתפוס איזו כנף יונה בשובבות ומיד לשחררה. הכל היה פה שונה... שונה מאד", אמר סבא.

"היו אלה ימים אחרים"... הסב התבונן בנער, במבטים שכאלה שהיו מרחפים בעולמות השונים בין שם לכאן, הוא מצמץ בעיניו כביכול אינו מבין לאיזו תקופה הוא משתייך, האם לתקופה של ר' אליעזר ברגמן ואשתו רבקה סילא או לזו שבמלחמת הקוממיות? או לא זו ולא זו... אלא...

לתקופה הזו שלנו: בה ילדים ומבוגרים עולים ויורדים בחופשיות במדרגות אל הכותל המערבי שריד בית מקדשינו".

בדרך היורדת אל הכותל, היה מסלול הליכתו של החמור באותם ימים. הימים היו ימי המנדט הבריטי כאן בירושלים בתקופה של טרם מדינה. באותה שבת, כבכל שבת, התעורר שלמה מוקדם בטרם האיר השחר, אחר שברך את ברכת התורה פתח בספר המזנונים.

‘שור שנגח את הפרה’... קרא.

חשון היה עדיין בחוץ, לפתע הבהיק האופק בלובן בהיר, היתה זו אילת השחר אשר פרצה אל החשיכה ועלתה, השמים האדימו ולאט לאט זרחה השמש. בזו השעה היה הכהן פוסע באולם, טרם הדליק את המנורה ומחכה לאור שבחברון שיבהיק את שער המזרח.

שלמה נעמד על רגליו, “יהיה אשר יהיה”, חשב... הוא הציץ אל ילדיו הישנים, סגר את הספר והניחו על השולחן, “כשאחזור אמשך”, הבטיח לעצמו ויצא.

שמחת השבת הציפה אותו. הוא הלך מספר צעדים בדרך היורדת אל הכותל כשלפתע שברה נעירת החמור את השקט.

מיד יום היה מעמיס הערבי אשר בשוק את החמור ומוביל את משאו. החמור הקדימו במספר דקות, הוא עבר ברחוב הצר העובר ליד הכותל והמשיך בדרכו.

“למה דווקא מכאן”!?

שאל בליבו על אותה מציאות עגומה ונעמד אל מול הכותל להתפלל לצידם של עוד כמה מתפללים. וכאילו להרגיז יצאה ערביה מן הבית הצמוד לרחבת הכותל, טאטאה את הרחבה במטאטא קש כאילו היה זה החצר שלה תוך שהיא שופכת מים. המים, שלא היו נקיים כלל ועיקר, זרמו אל הרחבה הצרה של המתפללים ולכלכו בבזך את רגלי העומדים שם.

בכל זאת היה מגיע לכאן שלמה מידי שבת בשבתו, ולא התייאש. מכאן היתה עולה תפילתו ונישאת לעולמות אחרים... מקום בו אין לכלוך ואף לא בזך... כאילו לא קרו הדברים ורגליו לא דרכו ברפש כלל.

מאחר ולא הותר להניח שולחן במקום נאלצו להעתיק את מקומם

למקום אחר לאחר תפילת שחרית, וכך עם הטלית על השכם, נכנסו לחדר סמוך והמשיכו בקריאת התורה, ולאחריה מוסף. בתום התפילה עלה שלמה בחזרה בדרך העולה לרובע היהודי, שכונת מגוריהם.

לאחר הקידוש ולאחר שמט'ל אשתו הגישה את ה'קוגל' המסורתי באו הסיפורים, סיפורי התנ"ך. כה אהב לתבל את הסיפורים ולהציג אותם בפני בנותיו נעמי ופועה בנות השש והשמונה כשהוא כל כולו חי את הדברים בכל נימי נפשו. וככה כשעוד היום גדול, הספיק להשלים את מכסת המשניות והגמרא שתכנן לאותה השבת.

"כך התנהלו הימים, כך באו והלכו השבתות וגם החגים עד אשר..." ניסה סבא למחות את זיעתו הקרה ממצחו והמשיך בסיפורו, "עד אשר קרה הדבר ששינה את הכל".

מט'ל הסירה את סינרה, נתנה הוראות לבנותיה באשר לבנות הקטנות ויצאה את הבית. בבת אחת מצאה את עצמה בפתחו של רחוב היהודים כשהיא אינה יכולה להתעלם מהמבטים העויינים אשר ננעצו בה.

היא צעדה ברחוב, שם בצומת פנתה שמאלה לרחוב דויד, אפלולית הגיחה מולה, 'הרחובות האפלים' כך קראו להם לרחובות שנכנסה אליהם, שכן, קרני השמש לא חדרו לתוכם מעולם. במעלה הרחוב בתוך חצר גדולה התרכזו דוכנים של ירקות ופירות. "לא. לא... אני מחפשת מלפפונים גדולים יותר", חשבה והמשיכה ללכת, אהבה לראות בעיניה את שפע הירקות נערמים על הדוכנים. "תפוזים" ??? חשבה, תוך שהיא ממששת בידיה בתפוזים...

"את אלה!?! אלה לא שלנו. אני לא קונה מאלה!!!"

זיק של שמחה התעורר אצלה בראותה את ערמת התפוזים מיפו, "אלו שלנו" ... טפחה לעצמה על השכם בראותה את המילה Jaffa חתומה עליהם בדיו כחולה, למרות שהיא עצמה לא הכירה אף לא אחד מן המושבניקים המגדלים את התפוזים, בכל זאת הרגישה כאילו שלהם ובמו ידיה גידלה אותם.

היא פנתה שמאלה לתוך שוק הערבים, שם, מבודדת מעט מחנויות הערבים, היתה חנות הדגים.

"איזה לחם אפורר אל תוך הדגים הטחונים?" שאלה את עצמה "ו... עוד כמה זמן אוכל להסתיר את אשר לא ניתן להסתיר יותר", חשבה כשהיא מציצה אל בטנה העגולה. היא הרגישה מעין תחושת נצחון אל מול הילדים הערביים היחפים שהתרוצצו שם בין הדוכנים והמשיכה ללכת.

פתע נבהלה, "משהו איננו כשורה"... היא לא יכלה להתעלם מן המבטים העוינים שהיו נעוצים בה מכל עבר... ותוך כדי כך התפללה שהקב"ה יהיה בעזרתה ויעזור לה לעבור את הלידה בשלום.

"שני דגים קטנים... או אחד גדול, הכל לפי מה שיזמנו לה מן השמים", סיכמה לעצמה, כשהיא מתקרבת אל דוכן הדגים.

המוכר הערבי נפנף בסכין על מנת לרוצץ את ראשו של הדג, שוב נבהלה... "הסכין הזו מאיימת כל כך"... באותו רגע הלם בה רצון עז להמלט משם כל עוד נפשה בה.

כשהיתה כבר בקצה רחוב היהודים הרגישה שרגליה רועדות ואך בקושי משתלטת היא על צעדיה, היא פסעה במהירות הלאה ורק כשהיתה בקצה רחוב היהודים ההינה לעצור. "משהו השתנה" הרהרה, "המבט הזה של המוכר הערבי..."

ראתה את המבט הזה קודם.

"היכן??? מתי עיניים גדולות ננעצו בי ככה, בצורה כזו, על מה ולמה? כן... אותן עיניים שהיו טבולות בשנאה, והיו מאיימות כל כך, כמו... כמו סכינים. היה זה מזמן, בהיותי ילדה קטנה". וכשגדלה במשך תקופה ארוכה הייתה מנסה להשתחרר מן ההרגל הזה להביט לאחור כשהיתה הולכת ברחוב.

"העיניים האלה... שוב הן ננעצות בי ככה כמו חודי חרבות אשר בולטים ומאיימים כל כך".

"כשהייתי ילדה בת שבע, אז באותו יום נורא... שם בקצה המדרגות המובילות אל הכותל, שם גרתי, בדיוק כך התחילו הפרעות. השכנות היהודיות עלו לגג ומרטו את שערות ראשן מתוך יאוש. ואז מרדכי, אחי